

УКРАЇНА СВІТ

ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, МИСТЕЦТВО І ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ

ЗМІСТ :

БЛАГОСЛОВЕННЯ МИТРОПОЛИТА ПОЛІКАРПА	ст. 34
НА ПОРОЗІ ПІВСТОЛІТТЯ	ст. 34
Проф. Д-р. В. ПЛЮЩ – ПРО єДНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ	
ЕМІГРАЦІЇ	ст. 35
С. ЛЕДЯНСЬКИЙ – ТРИ ЕТЮДИ	ст. 37
М. ОРЕСТ – поезія	ст. 40
М. ТАЙГА – ЯК УМЕР НА СОЛОВКАХ ПОЕТ	
Є. ПЛУЖНИК	ст. 41
К. ГОРАЦІЙ ФЛЯКК – ДО ДЖЕРЕЛА БАНДУСІЇ	ст. 43
В. СОМЕРСЕТ МАУГІАМ – В ЛЮДСЬКІЙ НЕВОЛІ	
роман	ст. 44
ІІІ. ЛЕКОНТ де ЛІЛЬ – поезії	ст. 49
В. ДЕРЖАВИН – ІІІ. ЛЕКОНТ де ЛІЛЬ і ПОЕЗІЯ	
ФРАНЦУЗЬКОГО НЕОКЛЯСИЦИЗМУ	ст. 50
ZEROVIANA	ст. 53
ОГЛЯД	ст. 55
З ВІДГУКІВ НА ВИХІД ПЕРШОГО ЗОШИТА	
«УКРАЇНА І СВІТ»	ст. 56
СПРАВЛЕННЯ НЕДОГЛЯДІВ	ст. 56

Зошит другий

Благословення Високопреосвященнішого Митрополита ПОЛІКАРПА «Україні і Світові»

*Митрополит
Української Автокефальної
Православної Церкви
22. 12. 49 року*

*До Високоповажаного Пана Редактора
журналу «Україна і Світ»
професора Сергія Кокота.*

Високоповажаний Пане Сергію!

Ознайомившись з першим числом журналу «Україна і Світ», яке Ви мені надіслали при Вашому милому листі, я стверджую, що як зміст так і зовнішній вигляд журналу зробили на мене дуже добре враження.

Нехай Господь благословить Ваш добрій початок.

Бажаю Вам і Видавцеві журналу сил, здоровля та успіху в праці, яка, я вірю, буде йти на користь і славу українського народу і Української Церкви.

*З любовию до Вас
ПОЛІКАРП
Митрополит УАПЦ.*

На порозі півстоліття

Минула половина ХХ-го століття, того століття, яке прийнято називати століттям культури, науки і цивілізації. І справді людство збагатилося за ці півста літ на цілій ряд нових незвичайних винаходів і удосконалень. Та й кожен день приносить нам все нові та нові досягнення як не в одній то в другій ділянці людського життя.

Але чи тільки досягнення? — запитає скептик. Чи не приносить наша доба разом з тим цілий ряд ліх та страхіт?

І чуємо обвинувачення на цю добу за винайді таких страшних засобів винищування людини людиною, як атомова, а оце зовсім недавно воднева бомба!

Це в цьому півстолітті набув усіх прав громадянства модерний спосіб нищення людини людиною — кацет — витончена каторга ХХ-го століття!

І, нарешті, це в цьому півстолітті і особливо в останніх десятиліттях світ роздерто на дві, взаємно себе виключачі половини: світ християнського культурного Заходу і світ безбожного большевицько-московського Сходу. Світ тисячелітньої традиції, допитливих шукань знайти розв'язку всіх складних проблем людського спів-

життя шляхом еволюційного поступу і світ вандальської дикої сили та грубого революційного насильства. Світ християнського гуманізму і світ зоологічної матеріальнії ненависті...

І це останнє є якраз найбільшою трагедією нашої доби. Люди з острахом дивляться вперед: а що ж далі? Невже світом цілком оволодіє варварська сила кривавого комунізму, яка всю земну кулю вкрис шибеницями і концтаборами?

А може винайдено буде чудесний лік на зразок пеніциліни, який розв'яже всі складні супільні проблеми і пеймовірні політичні напруження нашої доби?

Так, частина західно-европейської преси якраз підносить таку віру, що подібний лікар-сociолог, конструктор громадсько-політичного життя мусить прийти, що він розв'яже всі противінства, у які впalo людство ХХ-го століття, і йому буде присуджено найвищу нагороду за найбільші благодіяння людству!

Але... але такого лікаря-конструктора марно чекати!

Проблема проблем нашого буття, як встановити мир і між людьми благовоління — вже давно розв'язана і чекати на іншу її розв'язку даремна справа!

Наука всіх наук, що скоро дві тисячі літ, як веде світ по шляху найвищої справедливості — це Наука ХРИСТА, догмат Правди Божої на землі.

Знаємо, що скептики будуть усміхатися, а люди звичнених понять одвертатися на ці слова, але чи існувала колинебудь істина, яку не осмішували і не одверталися від неї деякі з поміж людей?

Кажуть, що лише велике нещастя навертає людину до Бога. Але часто те навернення нічого її дати не може, бо діла, які до того були зроблені, закрили дорогу до спасіння.

Христову Науку, цю Науку з наук, якої ніхто і ніколи не перевершить глибиною одвічної правди і мудrosti, закладеної в ній, мусимо підняти на таку височінню, на якій вона засяє і сяйвом своїм освітить нам всі шляхи і вкаже вихід з усіх протиріч, в які потрапило людство за останні півста літ.

І ми вже сьогодні можемо сказати, що зворот до піднесення Христової Науки на таку височінню помічається, не зважаючи на большевиків, скептиків і людей звичнених понять.

Справді, чи не знаменним і далекосяглим є надхнене звернення Св. Отця Пали Шія XII — з нагоди Святого 1950 року — до християн всього світу творити спільний фронт всіх віруючих для поборення безбожної науки комуноматеріалізму? Так, це факт незрівняної ваги!

І могутній потік християн без різниці віровізнань в середині 1949 року до Люорду, а тепер недавно до Риму був найкращою ілюстрацією до цього!

Але є одна турбота, яка всіх нас, українців, турбует — це роз'єднаність, розколи і незгоди в лоні нашої рідної Української Автокефальної

Православної Церкви. Постійний поділ на навмисні формалії і течії, кому як не ворогові всього християнського світу, а в першу чергу ворогові України потрібен?

Православні українці повинні знайти в своїх лавах мир і згоду, а все православне духовенство повинно стати під один духовний провід, в теперішній час під провід Голови Української Автокефальної Православної Церкви, Високо-преосвященнішого Владики ПОЛІКАРПА і тут знайти єдність, яка всіх нас як потужну силу поведе до нашої основної мети — боротьби за визволення Батьківщини!

І це навіть не тільки довг і обов'язок нашого православного духовенства. Це довг і обов'язок всіх і кожного з нас, громадян, допомогти швидше тому процесові статися і разом з українською греко-католицькою церквою пліч-о-пліч виступити для боротьби проти знаряддя червоного московського імперіалізму — проти московської православної церкви. Не тому, що вона, зрештою, московська, як і не тому що вона православна, а тому що вона служить не БОГОВІ, а темним ділам лютого ката всіх церков і всіх релігій, Сталіна, і його огидної кремлівської кліки.

Московська православна церква — слухняне знаряддя в руках людо і Богоненависницьких політиків — тому вона мусить бути поборювана і поборена неодмінно!

А в науці Христа і лише в ній одній справді віруючі християни знайдуть спасіння, порятунок і від водневої бомби і від московсько-большевицьких концтаборів!

Бо глибока і невмируща правда криється в словах:

«Прийдіть до МЕНЕ всі працею зморені і перетяжені і Я дам вам спочинок!» (Матв. 11, 28).

Проф. Д-р В. ПЛЮЩ

Про єдність української еміграції

«Боже, нам єдність подай!»

Про потребу єдиного, монолітного фронту української еміграції писалося дуже багато, але й досі, на жаль, ми спостерігаємо в еміграційному житті не тільки непотрібне розбиття сил, але ірше того — самопоборювання і зростання нетер-

пимости між окремими групами української еміграції.

Переглядаючи українську пре-у, беручи участь в українському еміграційному житті, об'єктивному спостерігачеві кидачеться в очі зростання нетерпимості не лише в ділянці партійно-

політичного життя, а на жаль також і в ділянках громадській, науково-мистецькій і навіть релігійній.

Я не буду зупинятися тут на загально відомих фактах, як те, що ми й досі не маємо загального, всебічно підтримуваного единого національно-політичного центру, що майже по всіх країнах поселення української еміграції ми маємо не менше, як по дві громадські централі, що маємо два наукові центри, дві організації політичних в'язнів, не маємо єдиної журналістичної організації й маємо ознаки нетolerантності між окремими релігійними групами.

Я хочу звернути увагу на той факт, що, крім такого непотрібного розбиття сил, ми спостерігаємо зрості відштовхування між окремими політичними й навіть громадськими угрупованнями, загострення світоглядової боротьби, повне небажання знайти спільну мову, або принаймі окремі спільні точки стику. Політичні, громадські, навіть релігійні дискусії, як словесні так і в пресі, робляться щодалі гострішими. Спостерігаємо не лише обстоювання своїх, тих чи інших світоглядових, політичних чи партійних позицій, та ділову критику програм та дій противника, але на жаль частіше — ганьблення противника й дуже часто обливання його брудом, витягування на сторінки преси особистого життя чи поведінки окремих політичних діячів, часто з критикою, яка межує з донощництвом. У громадських виступах політичних діячів і в груповій пресі об'єктивний спостерігач з болем констатує, що дуже часто попри голосні фрази про національну раций, про захист тих чи інших інтересів окремих груп української людності, про захист певних ідеологічних течій (лібералізм, демократизм, соціялізм, націоналізм тощо) висувається на перше місце звичайна групова боротьба, що гірше — групові й навіть особисті амбіції.

Єдине необхідне, єдине доцільне в еміграційних умовах — боротьба з ворожою комуністичною ідеологією, боротьба за національне й соціальне визволення, боротьба за єдність всього протибольшевицького світу — починає відходити на другий план, займає значно менше місця, ніж самопоборювання та взаємне оплогавлювання.

При спробах довести до замирення в українському еміграційному житті постійно зустрічаємося з упертим опором, з упертим небажанням іти на найменші поступки, з завзятою партійчиною, або навіть груповициною.

Видатні діячі, як на політичному, так і на громадському відтинках українського життя, в загалі групової боротьби цілком забувають дві основні речі: 1) загально національну, позадискусійну мету українських визвольних змагань — створення міцної вільної, самостійної, небольшевицької Української Держави і 2) наявність єди-

ного, сьогодні дуже могутнього й підступного ворога — советської комуністичної системи.

Для кожної української, навіть цілком політично неписьменної людини, для кожного селянина та робітника, не лише тут на еміграції, але й на батьківщині є цілком ясним і незаперечним, що большевізм може бути переможений лише при умові одностайногого опору протибольшевицького світу, при умові монолітної єдності протибольшевицького фронту.

Найменше розбиття сил антибольшевицького фронту, найменша щілина, в цьому фронті (не кажучи вже про самопоборювання між окремими частинами цього фронту) є те, чого найбільше потребує большевицький світ: на прягніння всього свого існування большевізм спритно застосовував тактику роз'єднання.

В большевицькій системі клясову боротьбу обернено в боротьбу між робітництвом та селянством, в боротьбу селянства й робітництва проти інтелігенції, у взаємне поборювання окремих частин селянства та робітництва й навіть доведено до самопоборювання окремих частин комуністичної партії тощо.

Все життя було побудоване на гаслі «Дівіде ет імпера!»

Чи вільно це забувати хоч на одну хвилину українській політичній еміграції? Чи не повинен кожний український політичний чи громадський, чи науковий, чи релігійний діяч, кожна українська людина, перш ніж зробити якийсь крок у свою громадсько-національному житті, поставити собі питання: чи не приведе цей крок до роз'єднання загального антибольшевицького фронту, чи не піде цей крок на користь большевизмові?

Якими дрібними є суперечки між окремими політичними угрупованнями чи окремими світоглядовими течіями, а тим більше — якими неважливими є дискусії про майбутній устрій української держави, чи про методи боротьби з окупантам у порівнянні з небезпекою розбиття антибольшевицьких сил, у порівнянні з трагічною небезпекою розбиття української еміграційної родини!

Проблему єдності української еміграції мусимо поставити руба! Загально-національним гаслом, гаслом всіх наших політичних угруповань, світоглядових течій, окремих груп і групок було, є й мусить бути одне — одностайна боротьба з комуно-большевицьмом у всьому світі, конечною ж метою цієї боротьби — створення Вільної Української Держави.

Методи цієї боротьби можуть бути різні. Політичні гасла, що висуваються під час цієї боротьби, теж можуть відрізнятися. Політичні, релігійні, світоглядові, соціально-економічні переважання окремих борців протибольшевицького фронту теж можуть бути різноманітні, але не

вільно на тлі боротьби цих переконань доводити до розбиття політичного, громадського, релігійного й національно-українського життя.

У боротьбі окремих угруповань, політичних противників, останній акорд мусить звучати:

«Так, — наші переконання різні, методи боротьби теж різняться, наші уявлення про майбутнє нашої батьківщини неоднакові, але ми — члени одної національної спільноти, більше того, ми — члени одної, монолітної армії борців з комуно-большевизмом і наша мета одна — повалення антилюдського совєтсько-большевицького режиму та створення нашої вільної української держави, — отже ми є брати по крові й духу і клянемося, що далі, не зважаючи ні на що, йти- memo плече в плече — єдиним монолітним фронтом!»

Я знаю, що «іскушенні» політики — ті, що зробили партійно-політичне життя своєю професією, а інтереси своєї групи, свої амбіції — своїм божищем, іронічно поставляться до цих моїх ідеопозицій в справі українського еміграційного замирення, але я виходжу з двох незаперечних правд: 1) наш противник має єдиний монолітний фронт, 2) всі ми маємо єдину, спільну всім мету — його перемогти. Отже й нам потрібна максимальна єдність.

І тому, понад голови засліплених вождів і амбітних партійних груп, я звертаюсь з цією статтею до здорового українського загалу, до всіх українських людей, яким дорога справа української визвольної боротьби, справа поборювання протилюдської комуно-большевицької системи.

Я кличу їх закликом: створім усюди, де б ми не були, Рух Української Єдності, — нехай усі українські люди на еміграції, чи вони робітники, чи селяни, чи інтелігенти, чи вони належать до будь яких партій та угруповань чи ні, чи вони походять з Великої, Західної, Карпатської чи Закарпатської України, чи вони православні, греко-католики, протестанти чи баптисти, чи вони стовідсотково свідомі, чи напівсвідомі, чи наївні несвідомі українці, чи вони живуть групами, чи розкидані по одинці у великому світі — нехай вони включаються в Рух Української Єдності, рух лкій висуває гасла:

Єдиний противник — большевизм!

Єдина мета — Українська Вільна Держава!

Єдиний метод — метод єдності!

Поборюймо ж усі сили, що розбивають нашу єдність і здійснюють її в щоденному житті, незалежно від світоглядових переконань, партійної приналежності, віровизнання, територіального походження та інших обставин.

ЛІТЕРАТУРА

С. ЛЕДЯНСЬКИЙ

Три етюди

1939

Дивізія капітулювала. Великі білі полотнища повівали на узлісся в кількох місцях, як простягнені на сухому вітрильнику.

Вздовж шляху рухалися танки. Брязкіт їх глушив повітря, мов хтось пересипав гори заливза з одного місця на друге.

Пострілів не було. чути.

Понад свіжо виритими ровами бігало, як миша, руде маленьке авто, на якому тріпотів білий прaporець: ад'ютанти з штабу дивізії підтверджували наказ про капітуляцію.

З окопів і рівчиків виходили люди. Вони тримали в руках рушниці, мов лопати, якими тіль-

кищо копали землю.

Повівав легенький вітерець. Кущі ожини, що росли скрізь на межах, шелестіли стиха.

Поодаль на моріжку паслись осідлані коні. Гнідий красунь, виваляний в глині, з сідлом збоку, що зсунулось при спробі, мабуть, покачатись, старанно скубав траву, припадаючи на ліве коліно.

Високо в небі летіли журавлі. Молодий з обличчям дівчини жовнір, спершишь на рушницю, вів за ними очима, ввесь час посміхаючись: теж повітряна фльота! Цікаво, наскільки їм вистачить пального?..

Рудий, наче загримований, з білими віями вояк сидів на свіжонагорнутому пагорку, підгорнувши під себе ноги і зосереджено вимазував шкоринкою з хліба стінки свого казанка, раз-по-раз облизуючи пальці. Поруч сиділо двох і, роззвучись, міняли онучі на ногах. Один вирвав кишеньку з шинелі і міряв її до ноги, другий зашивав у шкарпетці велику діру на п'яті. Той, що взував кишеньку, раптом крикнув:

— Заець!

Полем між ровами і шляхом, де стояли танки, мчав заець. Здалік здавалося, що то піднятій бурею котиться по полю жмут сіна. На седині галяви, вільній від людей, він, однаке, став і, побачивши, що направлям, у якому він збирався бігти, був для нього небезпечний, безнадійно повернув назад і покотився до ліска, смішно підкидаючи задом.

Під густою стіною сосон, рівних, як свічки, був штаб дивізії. Над купою особових авт повісав величезний білий прапор — вжите тепер для тих функцій зовсім нове простираво.

Сивий генерал і кілька штаб-офіцерів стояли, оточені групою советських командирів в стальніх зелених шоломах.

Генерал говорив чистою російською мовою найближчому советському командирові:

— Ми вважали, що ви йдете нам на допомогу проти німців...

— Поки що наказ вищого командування взяти під оборону Західну Україну і західну Білорусь з огляду на розвал Польської Держави...

— А військо?

— Поки що наказ вищого командування інтернувати...

Права рука генерала дісталася з сюртука золотий портсигар. Два пальці, на яких поблискували золоті перстні один з білим а другий з чер-

воним діамантом — добули сигарету.

— Курите? — генерал простяг советському командирові портсигар.

— Дякую! — Командир раптово дістав свій срібний і, відкривши, простяг генералові.

— Прошу наших папірос...

— З мунштуком? — посміхнувшись промовив генерал, — попробую... Рука з перстнями цокнула застібкою золотого портсигара і заховала його на свое місце.

Підходили між тим офіцери. Вони стукали каблучками, підносили два пальці до козирка і, відступивши два кроки, клали на простелену палатку особисту зброю: револьвери і набої.

Геркулесоподібний советський танкіст в синьому комбінезоні з автоматом у руці мовчкі показував жовтою рукавицею в сторону, де стояли вантажні авта.

В двадцяти кроках від розташування штабу стався дрібний інцидент: з двох офіцерів, що крокували в напрямку до штабу, один став, наїнувся, наче б поправляти шкіряний гамаш, але раптом вийняв браунінга і стрілив собі в рот. Чутно було тріск, наче хтось роздушив пухиря, наповненого повітрям. Офіцер лежав, підібгавши під себе обидві руки, а в повітрі стояла біла хмарка, наче хтось випустив з рота затяжку диму, а сам від неї сковався.

Випадок не спривів ні на кого враження. Тільки той, що йшов з ним, додав:

— Бувший російський офіцер... Не бажав до своїх...

А гурти сірих людей все йшли та йшли в напрямку до шляху і там згодом виросла довга руда колона.

Вранці-годи появлявся розвідник-літак і, низько пролітаючи над морем голів, знову зникав за ліском.

1941

Світало. Голосники передавали повідомлення Інформбюро, що ворог зазнав кривавих втрат.

А в полуцені щезла в місті міліція, зникли в установах керівники і цілком припинився на вулицях рух трамваїв і авт.

Тоді пройшли вулицями в напрямку на схід кілька груп червоноармійців. Вони йшли тротуарами, ледь волочучи ноги, босі, без зброй і без речей. Лише в одного були зчовгані парусинові туфлі на гумових підошвах і чорна як земля торбина на плечах. У всіх пропотілі гімнастборки, брудні засмаглі обличчя. Задній невеличкий, що ступав п'ятою, налягаючи на праву ногу, тримав у руці хліб, раз по раз кусав його, живав і байдуже дивився вгору поверх голів своїх товаришів, а вираз на обличчі: чи не все одно,

куди йти і що робити?

Коли зникли в закруті вулиці, гаркнув гарматний постріл. Потім другий, третій... І місто спорожніло. У перервах між вибухами шумів легенький вітер у верхах дерев та на землі ворушилися недогорілі листки паперу, паленого тижнями в установах.

За годину стрілянина вщухла. І наче комахи після дощу, з льохів і «шілин» вийшли люди. Ожив рух, але нервовий, швидкий, підозрілий. Постаті кралися від будинка до будинка з клунками в руках. Вони зиркали в шибки вікон і під'їзди дворів.

Біля харчового магазина посыпалося скло. І двоє в сірому спецодязі, вгинуючись під величкими скринями, пройшли через дорогу і зникли

в під'їзді навпроти. Тоді низька рожевощока жінка витягла з тих самих дверей мішка, але, не можучи завдати його собі на плечі, волокла по запиленому асфальті, залишаючи білий смугастий слід.

Під домами пройшло трохи. Вони несли матерію, скриньки, посуд. Невеликий хлопчина в куцих штанях з перев'язаним брудною шматою коліном йшов з дзеркалом величиною в чоловічий ріст. Йому було важко і він щоквилини спинявся, перехиляючи його на інший бік, щоб зручніше нести. І від того перехиляння в дзеркалі падали будинки, крутилися рядки дерев, ставав сторч брук.

В синагозі, перетвореній на склеп, розбириали радіоприймачі, забрані у населення в перші дні оголошення війни. Несли по одному, по два апарати. А до склепу з усіх сторін бігли чоловіки, жінки, діти.

І враз знову гукнула гармата. Знявся галас:
— Стріляють!

Тікали, тулячись до стін будинків, до стовбуровів дерев, склавши руки на грудях. Над головою площею креснув вогонь, знялася курява, спалахнув дим і дві жінки лежали на брукові.

Одна ниць, обхопивши руками закривалений сувій білого полотна, а друга навзнак з розкиненими руками в баорі крові без голови. Сиренький берет з кущопідрізаними косами лежав ген-ген під чавунним ліхтарним стовпом, перевитим пополовині.

І знову стрілянина вщухла. Але місто не оживало. Тільки слабі ознаки руху спалахували в дворах. Ось два військових у під'їзді двоповерхового дерев'яного будинка переодягалися.

Один натягав чорні ватяні штани і фуфайку, а другий застібав кущого сірого піджака з продертими ліктями. Коло них маленький горбатий чоловічок вrudому пальті і з окулярами, що стриміли на самому кінчику його носа, вкладав добробутний військовий одяг у кропив'яний мішок.

Вулиця мертві. Пробіг пес, винюючи когось. На мить став, підніс голову, подивився на всі боки і знову побіг, наче порючи носом перед собою стежку.

Чорніли вікна вибитими шибами, а там, де вони були цілі, біліли на склі смужки плюнаклеованого паперу, як соснові скалки, порозставлювані навхрест у кожній шибі.

Вечоріло. Місто чекало нової влади.

1944

Окупаційна влада в місті нагадувала хворого, про якого панувало переконання, що він швидше вмре, ніж одужає. Найвиразнішим симптомом були безконечні транспорти, що йшли на захід — тягачів, авт, возів, мотоциклів і якідалеко переважали своїм числом те, що рухалось в протилежному напрямку на схід до фронту.

Також і в місті були деякі ознаки, що вказували на погіршення справ «пациєнта». З генерального комісаріату виносили і пакували на автотеки справ, меблю, дерев'яні скрині.

— Евакуація? — хтось питав.

Але разом з тим інші авта завозили в підвальні цього ж будинку вугіль для центрального опалення... Виходило, що збираються зимувати?

Штадткомісаріят, міська управа, арбайтсамт — працювали нормально: приймали відвідувачів, писали обіжники, відправляли робітників у Німеччину. Нормально працювали і дрібні міські підприємства, як гуральня, броварня, хлібозавод. Існи приймали сировину, завантажували свої склепи, а видавали як і раніше продукцію без найменших ознак звуження чи скорочення виробництва. Нарешті, такі підприємства як вар'єте чи публичні domi для офіцерів і салдат щовечора киціли відвідувачами і ніяк не виказували ознак якогось занепокоєння.

Проте місто жило передчуттям швидкого кін-

ця німецької окупації. Міські базари, ці найменоглюдніші клуби і інформаційні центри воєнного часу, вже готові були зустрічати зміну влади. Все коштовніше — товщ, борошно, шкіра, одяговий крам — з торговельного обігу зникло. На базарі було лише «барахло» — заношене до дір взуття, старі латані простирадла, діравий посуд, порожні пляшки та на брукові, як завжди, скоріш з любові до фаху, ніж з міркувань зиску — простелене було до послуг покупця всяке дрантя; старі зчовгані ножі, посклеюваний посуд, облізлі рами до образів, погнуті бляшані лямпи, іржаві цідилки, поламані окуляри, непанікісте взуття... Чого тільки тут не було! Сам Плюшкін позаздрив би! Проте ціни на все були в грубих карбованцях, що вимірювались десятками, сотнями, а то й тисячами. Бо у кожного була сила легальних карбованців, які конче треба було збути, але дуже мало було охочих за ті карбованці щось продати.

Довкола базару у сліпих завулках будинків, на кухнях спільніх квартир цвів потайний товарообмін: шкіра, взуття, сукно, готовий одяг, військові речі — на масло, сало, борошно, крупу, спирт. Тут коло брудної запиленої ваги, мішка з борошном, штук з мануфактурою, дерев'яних сундучків з салом обговорювалися останні новини, одержані з «найпевнішого» джерела: від знайомого, що вчора приїхав з Берліну, від зем-

ляка, що два дні тому перейшов фронт, від сусіди, що сьогодні слухав московське радіо...

Вістки були приголомшуючі, що збивали з пантелику найурівноваженнішого міщанина: говорилося про совєтські танки, що були кілька днів тому в околицях міста, про партизан, що зайняли найближчі околиці, про парашутистів, що висадилися недалеко в лісі... Як рівно ж і цілком протилежне: про потяги з німецькими військами, що день і ніч йдуть на східній фронт, про танки проти большевиків, яких жодна зброя не бере, про голодові повстання в совєтських тілах... Все це кишіло в колах метких і спритних людей — прихильників большевицьких чи німецьких — але тих, що їм завжди вдавалося не бути заскоченими подіями, які б ті події не були несподівані.

Але переважна більшість мешканців жила по-тovсякдennим важким життям заблокованого страшною війною міста: ходили на сяку-таку роботу, яку можна було в ті часи мати, вистоювали в довгих чергах за хлібом, від якого паморочилось в голові, а кривава різачка валила з ніг, ішли з останнім шматтям у найближчі села, щоб виміняти буханець хліба чи торбину картоплі. Шукали палива, яке тепер було такою ж проблемою, як їжа. Десь знайти кусок дерева, щоб зварити горох, спекти картоплянина, нагріти чаю.

Всі мешканці міста другий рік не мали світла. Світили лямпами, каганцями, скалками, або сиділи в темряві. В силі був наказ не виходити на вулицю від смеркіння до ранку, поки добре не розвидниться. Щоночі стукотіли черги з ав-

томатів, лунали поодинокі постріли, десь брязкало і сипалось скло вибитих шиб, лунали розпачливі зойки... А потім зловіща німа тиша. Бранці там чи там валявся труп роздягненого мужчина, згвалтованої жінки, замордованого поліцая чи німецького солдата...

І з'являлись на парканах і телеграфних стовпах короткі оголошення:

За диверсійні акти, спрямовані на підрив збройної сили Німеччини, сьогодні розстріляно 100 осіб місцевого цивільного населення.

Комендант міста (підпис)

За терористичні акти, спрямовані проти представників окупаційної влади в місті, сьогодні повіщено 5 осіб з числа закладників у місцевій в'язниці.

Комендант міста (підпис)

Блокада, терор, голод, кров...

У місячну ніч підмінований і знищений в обсягу кількох кілометрів центр міста своїми недоруйнованими мурами, поскручуваними чавунними балками, що в мертвій тиші бовваніли, мов привиди, нагадував кістяки людей-велетнів, що попростягали у всі сторони свої кістляві руки і чекають, щоб схопити в свої смертельні обійми решту живого міста.

Заграви далеких пожеж, що червоно закрашували обрії, віщували, що велетням чекати недовго.

M. ОРЕСТ

* * *

Гроза в далекість подалася. Спини
Її синіючих, могучих тіл
Обтяжують сильветні, дальні стіни
Лісів і котяться за небосхил.

І погрозовий, раювальний нерух
Навколо, і веселий поблизу шиб,
І рос спадаючих лагідний шерех
В освіженні, блискучім листі лип

Нараз збудили про отчизну згадку, —
І пряна певність в жилах потекла,
І до минулости, на красну кладку
Ступило серце. Словнене тепла,

Воно повірило в погожий спокій,
В надійний шир і в неймовірні дні...
Скупій на радості, сувроокій
Складу подяку ревну чужині.

Вона скуча — тим щасніше дарунки
Її побачити: із глибини
Дерев промкнувшись, молодо і струнко
Плащ колихнувся рідної весни.

Як умер на Соловках поет Є. Плужник

З поетом Є. Плужником, жертвою Кіровщини, тобто хвилі арештів, заслань і розстрілів, що прокотилася по Советському Союзу після вбивства Кірова, секретаря Ленінградського обкуму комуністичної партії, вбивства, вчиненого не з політичних мотивів, а з ревнощів, — з Є. Плужником я познайомився, як в'язень з в'язнем, у Соловецькому Кремлі року 1935-го, перебуваючи з ним деякий час у великій камері 2-го корпусу, колишньому підвалі за монастирських часів. Пригадую, що Є. Плужник дружив з письменником В. Штаньком-Вражливим, що також був приміщений у цім підвалі.

Близьче судилося мені стати до поета, коли я почав працювати як санітар тюремної лікарні, яка знаходилася також у стінах Кремля — Плужник опинився в ній бувши тяжко хворим на туберкульозу.

В данім місці є доречним коротко згадати про попередні етапи ув'язнення письменника. Він був заарештований у Києві ще перед убивством Кірова — разом з Косинкою-Стрільцем, Фальківським, Влизьком. Справа складалася так, що невдовзі його ніби мали випустити. Так само стояло з іншими письменниками: трохи не напередодні фатального пострілу в Ленінграді слідчі ГПУ сказали дружинам Фальківського і Влизька, що їх чоловіки будуть найближчими днями звільнені, а сестрі Косинки-Стрільця теж говорено, що, хоча слідство ще і потрибає, але її брат буде на волі. Після вбивства ленінградського большевицького вельможі становище круто змінилося. Властиво кажучи, тут годиться вживити активної граматичної конструкції: становище круто змінили, бо слідчі ГПУ, а надто НКВД, належать до тих, що — по-своєму, звичайно — формують дійсність. Заарештованих не випущено; ім «підшило» фантастичні контрреволюційні злочини і засуджено до розстрілу, в тому числі і Є. Плужника; проте останнього не розстріляно, як інших, бо, просидівши деякий час у камері смертників, він дістав помилування у формі заміни «вищої кари покарання» на 10 років заслання в концтабори. Гострі психічні переживання, що їх зазнав Є. Плужник, відповідно вплинули на його, захитане передніше, здоров'я — він уже перед арештом лікував свої легені — і вирішально прискорили його земний кінець.

Робота моя в лікарні була важка, але я до-

бривільно зголосився до неї, щоб мати трохи більше їсти: лікарня мала свою окрему кухню, за тих часів варили там — порівняно до харчового режиму соловецьких в'язнів — розкішно*), і я завжди мав змогу вертатися по роботі до своєї камери з повним котелком — на превелику приемність своїх приятелів.

Обслуговував я палату інфекційних хворих і до сухотників не мав права вступати. Проте, дізnavши, що Плужник лежить у сусідній палаті, я заходив до нього і робив ті чи інші послуги. Письменникові, зрозуміла річ, було приемно мати коло себе свою людину, українця, з освітою, також пов'язану з Києвом**). З власної ініціативи він удався з проханням до лікарняного начальства, щоб мені дозволили ходити коло нього персонально, і про такий дозвіл мене повідомлено — звичайно, не звільняючи мене від обслуговування інфекційної палати. Відтоді я почав доглядати хворого письменника регулярно, а не партизанськими, так би мовити, насоками.

Стан здоров'я Є. Плужника був безнадійний. Відколи я почав обслуговувати його, він уже не вставав з ліжка. Весь час коло нього була подушка з киснем. Апетит мав дуже поганий. Одного разу йому несподівано забажалося їсти м'яко зварене яйце, — але з принесених йому двох штук подужав лише половину однієї і, запевняючи, що йому дуже смакувало, решту поспішив віддати мені. Його мутило гостре безсоння, яке в свою чергу підтинало вигасаючі фізичні сили.

*) Наприклад, Є. Плужник, як і всі туберкульозники в третій стадії, міг одержувати яйця (по дві штуки на порцію), масло невеликими пайками, молоко, яблука, мус, пудинг із журневого екстракту — все це за власним вибором і в залежності від бажання час. Іноді можна було дістати вино. Щоправда, всі ці ділікатеси давалося ефективно заощаджувати, бо сухотники згаданої категорії їли мало і неохоче.

**) Годиться згадати, що серед санітарів «блатах» не було — як і взагалі в Кремлі, де, поза політичними, була приміщена ще незначна кількість «побутовиків» (тобто, засуджених за розтрати, зловживання і т. д.). Лікарі були майже виключно вільнонаймані, і нічого лихого сказати на них я не маю.

Говорив з трудом, тихим голосом, мова йому раз-у-раз спинялась, і він тоді ривком втягав повітря; але вимовляв слова чітко і виразно.

В палаті № 2 (на другому поверсі), де лежав письменник, було разом вісім осіб. Залізні ліжка, на трьох вікнах — за звичаєм тюремних лікарень — ґрати, дерев'яна підлога. Плужник лежав під одним із вікон, які, між іншим, були розташовані на нормальній височині від підлоги. Ліжка стояли не тісно, простору межи ними було досить. Опалювались палати цілком пристойно.

З числа сусідів Євгена Плужника пригадую грузина Ладо Енукідзе, троцкіста, небожа Г. Енукідзе, свого часу однієї з керівних осіб у ВЦІК'у. Ладо Енукідзе був одним нетуберкульозником у палаті ч. 2. Приміщено його тут, як голодуючого; цілком виснаженого і знесиленого, скожого на великий скелет — це був колись високий мужчина міцної будови, — його годували примусово. Ладо Енукідзе витримав голодування потрясаюче довгий час — 72 дні, і треба дивуватися незмірно і силі його волі і здоров'ю.

Євген Плужник, лежавши в лікарні, писав. Писав і ночами, бо я, прийшовши вранці до палати, іноді заставав його з папером у руках; або бачив на тумбочці коло його ліжка свіжко записані аркушки, а поєт, вичерпаний безсонням, лежав нерухомо, з примкнутими очима, нагадуючи мерця. Я ще й тепер бачу на коцах (Плужник укривався трьома коцами, а часом поверх них клав ще власне своє пальто) його білі, вихудлі, але гарні руки з голубіючими жилами і довгими пальцями і глибоко запалі очі в темних рогових окулярах. Шкіра обличчя, жовтава і одноточно молочно-прозора, справляла враження дуже зніженої і випещеної.

Вважаючи, що нічна творчість знесилює письменника, я просив його не писати вночі. Євген Плужник охоче згоджувався і покірно віддавав свої окуляри, тим себе роззброюючи. Але згодом усе йшло по-давньому. Він читав інколи мені свої вірші. Тематики їх уже не пригадую; в одному з них було звернення до друзів. Пам'ятаю лише загальну емоційну атмосферу їх — пессимістичну і похмуру.

Хочу тут зафіксувати одну характеристичну репліку Є. Плужника. Раз погожого ранку я прийшов до палати на роботу. Хворий письменник запитав мене: «Миколо, чи ти бачив сонце?» — »Авжеж», — відповів я і показав рукою на соняшні плями в кімнаті, які зрештою Плужник бачив і без того.

Поет переживав стойчно трагедію свого життя і невблаганне поступання хвороби: я ніколи не чув од нього ремства, нарікань чи скарг. І взагалі був рівний і витриманий, не дратувався з жадних приводів. Тільки помічав я нераз поблизу сліззи на очах під час його довгих самот-

ніх дум.

Він знов, що скоро помре. Одного дня сказав мені, щоб по його смерті я взяв собі його верхню одежду, бо він не хоче, щоб її забирали будь-хто, а своє пальто просив передати лікарняному дріворубові, теж в'язневі, до якого мав прихильність. Я поспішив сказати кілька заспокійливих слів, в які сам не вірив, — а виконати заповіт письменника, звичайно не міг, бо до речей небіжчиків я не міг мати того чи іншого стосунку — ними займались інші, не в'язні.

Момент наближення смерті Євген Плужник відчув точно і непомильно. Одного зимового дня на початку 1936 року*) він цілком спокійно, тінню голосу, слабо ворушачи своїми тонкими губами, сказав мені: «Миколо, принеси мені холодненької води; я вмилося, пригадаю Дніпро і вмру».

Трохи підвішив письменникові горішню частину тіла, я поставив миску з водою на животі. Плужник повільно вмочив праву руку, підніс її до чола і так тримав її якісь час, закривши очі — як людина, що пригадує; потім знову вмочив пальці обох рук у воду і слабо потер їх одні об одну. Потім обтерся рушником, що його я подав, — так само повільно, мляво. Я поміг йому лягти і закритися коцами до підборіддя; взяв миску і відійшов з нею. Позже хвилини — двох я знову був коло ліжка. Письменник уже не дихав...

Згодом я не раз роздумував над передсмертними словами Євгена Плужника. Вісімнадцятьлітнім юнаком я погратив до в'язниці, вже пробув на засланні в таборах кілька років, скрізь — і на волі, і в неволі — бачив повсякчасне ошуканство і brutalну лжу, — і супроти цього бридкого і гнилого тла слова письменникові гостро і свіжко контрастували, раз-у-раз вражуючи мене своєю правдивістю: сказала людина, що має вмерти, сказала так просто, так невимушенено і натурально, ніби не йшлося про смерть, а про щось незначне і звичайне — і справді вмерла.

Старший санітар і я занесли тіло покійного до трупарні, що стояла поблизу — похмурої будови підвального типу, слабо освітленої двома, хоч і великими, вікнами, ґрат на яких не було: в архангельських приміщеннях цього типу вони були вже непотрібні... Я ніс небіжчика за ноги; вони, пригадую, були попухлі. В трупарні було вже двоє німотних гостей. Ми поклали нерухоме тіло поруч них на дерев'яний, подібний до нар стіл, що стояв посередині, і вийшли.

Я ще спитав санітара (це був солідний віком чоловік, українець, селянин з Чернігівщини), коли поховають Плужника. Він, як старший санітар, знов більше про дотичні порядки. «Не зразу, мабуть, за днів три», — була відповідь, —

*) Є. Плужник умер 2 лютого 1936 року. Ред.

«його, як і всіх, будуть іще анатомувати».

При всьому своєму бажанні я не міг би взяти з собою і винести з лікарні писання Євгена Плужника: кожного вечора дозорці, забираючи мене з роботи, робили мені трус у вартівничій кімнаті штрафізолятору, де я за тих часів перебував; іноді наказували навіть роздягатись і заглядали в усі закутки і заглибини, що є на людському тілі. Навіть піддавано ревізії вміст моого казанка, при допомозі ложки; нею також роздавлювали більші картоплини, що були в сумі, бо й вони могли правити за вмістище для заборонених речей і записок.

Євгена Плужника поховали на Соловецькому кладовищі, яке лежало за стінами Кремля на схід від нього, займаючи досить великий, сяк-так викорчуваний простір і вгрузаючи в чатинний ліс. За того часу я не мав права бувати і пересуватися поза межами Кремлівського тюремного комплексу, — отже, нічого не можу сказати, як відбувся примітивний і похмурий похоронний обряд. Гадаю, що поховали видатного українського письменника все ж таки в сякітакій труні. Копали могили і ховали померлих приставлені до того в'язні.

Чи збереглася могила Євгена Плужника? В приголові невеликих, нерівних і низеньких горбиків ставлено диктові дощечки з написаними на них олівцем прізвищами похованіх. Але, маєтъ не завжди: наприклад, взимку 1929-30 року на Соловках була велика пошестъ висипного ти-

фу; замерзлі трупи стосами лежали в трупарні, єо гробокопи не вправлялися з своєю роботою — ясно, що тоді було не до того, щоб лишати якийсь там знак по загиблих.

Згодом мені довелося побувати на цім суворім і воїстину скорботнім гробовищі. Коло багатьох могилок стриміли лише патики з цвяхом на горішньому кінці — диктових дощечок уже не було. Отже, легко припустити, що могила Є. Плужника могла незабаром після його смерти затратитися серед безлічі інших, уже безіменних горбків.

Ще пізніше, десь на весні року 1938, коли я працював на цегельні за 2-3 км від Кремля, я мав змогу — не пам'ятаю вже з якого приводу — опинитися близько кладовища. В той час на терені Великого Соловецького острова більшевики розпочали воєнне будівництво, маючи перетворити острів на стратегічний пункт невідомого близчче призначення. Я побачив, що в районі кладовища йдуть повною ходою земляні роботи і що в'язні риють глибокі копані для якихось воєнних споруд. Не виключаю, що та чи інша частина Соловецького гробовища вже тоді була знищена.

Але... ми принаймні знаємо, де був свого часу похованій Євген Плужник. Про багатьох і багатьох розстріляних чи загиблих на засланні діячів нашої культури навіть це нам невідомо.

1949

КВІНТ ГОРАЦІЙ ФЛЯНК

ДО ДЖЕРЕЛА БАНДУСІІ

Кн. III, ода 13.

Красо Бандусії, прозоре джерело,
Назавтра вод твоїх я пошаную скло
Вином незмішаним, квітками
І козеням, що першими ріжками

Доходить мужності і битись має хіть.
Даремне: кров його повинна окропить,
Кров пурпурова первоплоду,
Мурав твоїх солодку прохолоду.

Не висушать тебе пекучі літа дні,
І втіху нестимуть потоки крижані
Болам, що йшли з марудним ралом,
Отарам кіз і вівцям захожалим.

Довіку станеш ти славута в джерелах,
Тебе прославлю я: зелений дах,
Печери і навислі кручі,
Відкіль біжать струмки твої співучі.

Переклав Микола Зеров

Цей переклад Миколи Зерова з Горація друкується вперше.

Редакція

28. VIII. 1932

В людській неволі

роман
(продовження)

6.

Неділя була заповнена турботами, властивими цьому дні. Містер Кері завжди говорив, що лише він був єдиною людиною в парафії, яка працювала сім днів у неділю.

В цей день в домі вставали на півгодини раніше, ніж звичайно. Вже вставши, пан-отець чув, як в двері стукала Мері Анна. Було вісім. Неділя забирала у місіс Кері більше часу, щоб прибратися, і тому вона сходила вниз снідати о дев'ятій, трохи задихавшись, як раз замало перед приходом свого мужа. Чоботи містера Кері стояли перед пічкою і грілися. Молитва була довша ніж звичайно і сніданок був більш істотний. Після сніданку пан-отець одрізував тоненіку скибку для причастя, а Філіпів давалась перевага собі забрати шкоринку. Його посидалося в кабінет принести мармуровий преєктан'є, яким містер Кері стискав скибку доти, доки вона не була тонка і м'яка, а тоді вона різалася на маленьки чотирьохкутнички. Рахунок їх регулювався погодою. У лиху погоду мало людей приходило до церкви, а в дуже гарну, хоча багато приходило, але мало лишалося до причастя. Більше людей приходило тоді, як було сухо, бо це давало приемність пройтися до церкви, але не настільки, щоб люди поспішли виходити.

Micic Keri приносила чашу з сейфу, який стояв у коморі, і священик чистив її замшею. О десятій приїздив візник і містер Кері ступав у свої чоботи. Micic Keri барилася кілька хвилин, одягаючи свого капелюха, а в цей час священик в широкому плащі стояв у передпокой, якраз з таким виразом на обличчі, як його мали ранні християни, перед тим, як їх мали вести на страту. Було неймовірним, що по тридцятьох роках подружнього життя його дружина не могла бути своєчасно готова в неділю вранці. Нарешті, вона виходила в чорному атласі; священик взагалі не любив барвистого одягу на матушці, а в неділю він особливо настоював, щоб вона одягала чорне; правда, іноді потай з місс Гревес вона наважувалася на біле перо або червону рожу до капелюха, але пан-отець вимагав, щоб і того не було. Він говорив, що не піде до церкви з розмальованою дружиною. Micic Keri зідхала, як жінка, але слухалась як дружина. Візник приїздив з «Червоного лева», маючи особливий запах залежалої соломи. Вони їхали в кареті з за-

чиненими вікнами, щоб священик не застудився. Паламар чекав їх біля входу, щоб взяти чашу і в той час, як священик ішов у ризницю, місіс Кері і Філіп сідали на церковній лаві. Mісіс Keri клала перед собою шість пені, які вона звикла класти на тарілочку, і давала Філіпові три пенси для цієї ж мети. Церква поступово наповнювалася, і служба починалась.

Філіпові під час проповіді ставало скучно, але коли він починав крутитися, місіс Кері клала ніжно свою руку на його і дивилася на нього з докором. Та він набував знову зацікавлення, як співався фінальний гімн і містер Гревес ходив довкола з тарілкою.

Коли всі виходили, місіс Кері йшла на лаву до місс Гревес, щоб перемовитися з нею парою слів, в той час, як збиралися мужчини, а Філіп ішов до ризниці. Його дядько, куратор, і містер Гревес були ще в своїх стихарях. Містер Keri давав йому лишки проскури і казав, що він може їх з'їсти. Він звик їсти сам, бо вважав богохульством викидати їх, але Філіпів гострий appetit позбавляв його тепер від цього обов'язку. Тоді вони рахували гроши. Вони складалися з монет вартістю в пені, шість пенсів і три пені. Тут завжди бували два окремих шилінги; одного клав на тарілочку вікарій, а другого містер Гревес, а іноді тут бував і флорін. Містер Гревес розказував вікаріеві, хто його клав. Це був завжди приїжджий до Блекстебл, і містер Кері дивувався, хто б це міг бути. Але місс Гревес вже спостерегла сміливий вчинок і могла сказати місіс Keri, що приїжджий прибув з Лондону, був одружений і мав дітей. Під час подорожі додому місіс Keri передавала новину далі і вікарій вирішував попросити його про підписку в Додатковому Олікунському Товариству. Містер Keri питав чи Філіп поводив себе пристойно, а місіс Keri зауважувала, що місс Ваграм мала нове пальто, містер Кокс не був у церкві, а хтось думає, що місс Філіпс уже заручена. Коли під'їздили до парафії, то всі почували, що заробили на порядній обід.

Коли обід кінчався, місіс Keri йшла в свою кімнату відпочити, а містер Keri лягав у гостинній кімнаті для легкого пообіднього сну.

Чай пили о п'ятій, а пан-отець їв яечко, щоб підкріпити себе перед вечірньою. Mісіс Keri не виходила, а все подавала Мері Анна, а вона читала до кінця молитви і гимни. Mістер Keri

йшов до церкви увечорі, а Філіп кульгав разом з ним поруч. Подорож сільською дорогою в темряві дивно впливало на нього, і церква з усім її освітленням, що здаля поступово зближувалося, здавалася дуже приемною. Спочатку він боявся свого дядька, але згодом став до нього звикати, а потім просував свою руку під його руку і йшов легко з почуттям захисту.

Прийшовши додому, вечеряли. Пантофлі містера Кері чекали його на стільчику для ніг перед піччю, а горуч стояли Філіпові — один чеврив звичайний на малого хлопця, а другий потворний і непаристий. Він був страшенно втомлений, коли лягав у ліжко, і не перечив, коли Мері Анна роздягала його. Вкривши, вона щілавала його, і він починає її любити.

7.

Другої неділі після прибуття Філіпові трапився нещасливий випадок. Містер Кері, як звичайно після обіду, пішов відпочити у гостинну кімнату, але був у поганому настрої і не міг заснути. Йосиф Гревес того ранку дуже заперечував проти кількох підвічників, якими пан-отець прикрасив вітваря. Він купив їх уживаними в Тенкенбері і думав, що вони виглядають дуже гарно. Але Йосиф Гревес сказав, що вони папського походження. Це було докором, який завжди обурював пан-отця. Він був в Оксфорді під час руху, який закінчився відлученням від Церкви Едварда Маннінга і почував симпатії до Римської Церкви. Він навмисне робив служби більш прикрашеними, ніж би вони мали бути в маленькій парафіяльній церкві в Блекстебл, і в тайниках душі сумував за процесіями з засвіченими свічками. Тоді він витяг кусочек ладану. Він ненавидів слово — протестант; він звав себе католиком, говорив, що папісти потребували епітета римокатоликів і що церква англійська була католицька в найкращому, найповнішому і найшляхотнішому розумінні цього слова. Йому приемно було знати, що його голене лице надавало йому вигляду ксьондза і що в його молодості він мав такий аскетичний вираз, який ще додавав того враження. Він часто розповідав, як під час одного відпочинку в Больтоні, одного з тих відпочинків, куди його дружина з причини ощадності не супроводила, він, сидячи у церкві, побачив, як до нього підійшов кюре і попросив його сказати проповідь. Він звільняв своїх священників, коли вони одружувалися, бувши рішенням доглядати за нежоначним бенефіційним духовенством. А під час ліберальних виборів він написав на воротах до свого саду великими голубими літерами: «Це дорога до Риму» і був дуже сердитим і погрожував переслідувати керівників ліберальної партії в Блекстебл. Тепер він вирішив, що не посміє Йо-

сиф Гревес сказати йому забрати підвічники з вітваря, і він мурмотів, як Бісмарк, сам до себе роздратовано.

Раптом він почув несподіваний шум. Знявши хусточку зного лиця, він встав з софи, на якій лежав, і пішов до їдаліні. Філіп сидів на столі з усіма своїми цеглинами довкола нього. Він будував велетенську вежу і незначний дефект в основі якраз проломив будову і вона з шумом перетворилася на руїни.

— Що ти робиш з цими цеглинами, Філіпе? Чи ти знаєш, що тобі не дозволено грати в гри у неділю?

Філіп глянув на мить переляканими очима, і як було в його звичці, почервонів глибоко.

— Я вдома завжди грався, — відповів він.

— Я певен, що твоя дорога мама ніколи не дозволяла тобі робити злі речі, як це.

Філіп не зінав, що це було зло, але коли це так, то він не припускав, щоб його мати могла погоджуватися з цим. Він опустив голову і не відповів нічого.

— Чи ти знаєш, що дуже і дуже зло бавиться в неділю? Як ти гадаеш можна назвати це в день відпочинку? Ти йдеш до церкви увечорі, а як ти покажеш своє лице Творцеві, коли ти сломив одну з Його заповідів пополудні?

Він наказав Філіпові покласти цеглу зараз же на бік і стояв над ним, поки він робив це.

— Ти дуже поганий хлопець — продовжував він. — Подумай про горе, яке ти спричинив цим твоїй бідній матері на небі.

Філіп почував потребу кричати, але він мав інстинктивну югуду до того, щоб дати іншим людям бачити його слізози, і він стиснув свої зуби, щоб перешкодити риданням вирватися. Містер Кері сів у свое крісло і почав перегортати сторінки книжки. Філіп стояв біля вікна. Садиба була збоку від шляху до Теркенбері, і з їдаліні було видно півколо луга, а трохи далі аж до виднокруга зелені поля. Вівці паслись на них. Небо було сіре і понуре. Філіп відчув себе безмежно нещасним.

Незабаром прийшла Мері Анна подати чай, і тітка Луїза зійшла вниз.

— Чи ти мав хвилинку пообіднього сну, Вільяме? — спітала вона.

— Ні, — відповів він. — Філіп наробив тут такого шуму, що я не зміг і очей закрити.

Це було не цілком вірно, бо він не міг заснути через свої думки; і Філіп, мовчки слухаючи, подумав, що він наробив шуму лише раз і це не було причиною, чому його дядько не заснув ні перед тим, ні після того. Коли ж місіс Кері запитала пояснення, пан-отець розказав як було.

— Він навіть не вибачився, — закінчив він.

— О, Філіпе, я певна, що тобі неприємно, — сказала місіс Кері стурбовано, ніби він не почував себе жорстоким у відношенні до свого дядь-

ка

Філіп не відповів. Він наполягав на свій хліб з маслом. Він не знав, що то за сила була в ньому, що перешкоджала йому висловити своє прощання. Він почував у своїх вухах дзвін, був в стані от-от закричати, але ні одно слово не вирвалося з його вуст.

— Ти не повинен сердитися і тим робити собі гірше, — сказав містер Кері.

Чай закінчився мовчанням, місіс Кері потай поглядала на Філіпа, але пан-отець рішуче не звертав на нього жодної уваги. Коли Філіп побачив, що його дядько пішов наверх, щоб приготуватися до церкви, він пішов у передпокій, щоб взяти свій капелюх і пальто, але коли пан-отець зійшов вниз і побачив його, він сказав:

— Я не бажав би, щоб ти сьогодні увечорі йшов до церкви, Філіп. Я не думаю, що ти зараз в такому душевному стані, щоб міг увійти в дім Божий.

Філіп не сказав ні слова. Він почував, що це було таке глибоке приниження, яке тільки й можна було зробити йому, і його щоки почервоніли. Він стояв мовчаки, аж поки дядько одягнув свого широкополого капелюха та бахмате пальто місіс Кері, як звичайно, вийшла до дверей, щоб провести його. Тоді вона повернулася до Філіпа.

— Нічого, Філіп, на другу неділю ти не будеш неслухняним хлопцем, і тоді дядько візьме тебе з собою увечорі до церкви.

Вона зняла його капелюха і пальто і ввела його в ідалю.

Ми будемо зараз разом читати молитви, Філіп, і будемо грati гімни на фістгармонії, добре?

Філіп хитнув головою рішуче на знак незгоди. Mіcіс Kері зніяковіла. Якщо він не захоче читати молитви з нею, то щож вона буде робити з ним?

— А що ж ти будеш робити, поки повернеться твій дядько назад? — запитала вона безпомічно.

Філіп, наречті прорвав своє мовчання.

— Я хочу бути сам один, — сказав він.

— Філіп, як ти міг сказати таку нечесність? Чи ти не знаєш, що твій дядько і я хочемо тобі лише добра? Чи ти не любиш мене взагалі?

— Я ненавиджу вас. Я бажаю, щоб ви померли.

Mіcіс Kері це прибило. Він сказав ці слова з такою люттю, що вони цілком вивели її з рівноваги. Вона не мала що йому сказати. Вона сіла в мужевому кріслі і думала про своє бажання любити одинокого хлопця-каліку і щире бажання, щоб і він її любив; вона була безплодна жінка і хоча це була ясна Божа воля, що вона була бездітна, вона ледь могла витримати, дивлячись на маленьких дітей; тепер слізози підступу-

вали до її очей і одна по одній поволі текла по її щоках. Філіп дивився на неї зі здивованням. Вона вийняла свою хусточку і плакала ридала без стриму. Раптом Філіп зрозумів, що це вона ридала через те, що він її сказав, і йому стало жаль її. Він підійшов до неї потихенько і поцілував її. Це був перший поцілунок, який він зробив, не бувши до того прошеним. І бідна жінка, така маленька в її чорному сатиновому платті, зморщена і бліда, з закрученими буклями, взяла малого хлопця до себе на коліна і, обнявши його, плакала ще дужче, ледь серце її не розірвалося. Але ці слізози були частково сльозами радості, тому що вона почувала, що відчуженність поміж ними обома зникла. Вона любила його тепер новою любов'ю, бо він спричинив її страждання.

8.

У другу неділю, коли пан-отець робив свої приготування, щоб іти на відпочинок в гостинну кімнату (а всі справи в його житті супроводилися з церемонією) — і місіс Кері збиралася іти на верх, Філіп запитав:

— А що я маю робити, коли мені заборонено бавитись?

— А ти не можеш посидіти тихо якийсь час і бути спокійним?

— Я не можу сидіти спокійно аж до чаю.

Містер Кері глянув у вікно, але на дворі було холодно і вогко, і він не міг сказати, щоб хлопець пішов у сад.

— Я знаю, що ти зробиш. Ти вивчиш напам'ять одну молитву.

Він взяв молитовника, який вживався для молитов у супроводі фістгармонії, і перегорнув кілька сторінок, поки не дійшов до того місяця, яке хотів знайти.

— Вона не довга. Якщо ти зможеш розказати її мені без помилок, коли я прийду до чаю, то я дам тобі вершок мою яйця.

— Mіcіс Kері внесла Філіпове крісло до ідалю — вони купили йому тепер високе — і поклава книжку перед ним.

— Диявол знаходить роботу лінивим рукам, — сказав містер Кері.

Він поклав трохи більше вугілля в грубку, так що тепер могло бути тепліше, заки він прийшов би до чаю, і пішов до гостинної кімнати.

Він зняв свого коміра, приготував подушки і вмостиився зручно на софі. Але вважаючи, що гостинна трохи холодна, місіс Kері принесла йому ще ковдру з передпокій, вона поклава її поверх його ніг і підгорнула краї під нього, потім прикрила штору, так щоб світло не било йому ввічі, а тоді навшпиньках вийшла з кімнати. Пан-отець був спокійний сьогодні і за кілька хвилин він заснув, мягко похрапуючи.

Це була шоста неділя після Водохреста, і молитва починалася словами: «О, Боже, чий блаженний Син ствердив, що він може зруйнувати роботу диявола і зробити нас синами Бога і унаслідувати вічне життя». Філіп прочитав це. І він не міг зрозуміти його змісту. Він почав прокачувати сам собі слова, але багато з тих слів були йому незнайомі і побудова речень була для нього чужа. Він не міг втримати більше, ніж два рядки в голові. І його увага ввесь час десь блукала: тут були фруктові дерева, що простяглися попід стінами парафії, і довга гілка билася тепер у віконну шибку. Йому здавалося, наче б якісь вузли були пов'язувані в його мозку. Тоді страх його охопив, що він не буде знати слів до того часу, як треба буде пити чай, і він знову брався шептати їх швидко; він не пробував зрозуміти їх, а просто як папуга старався затримати їх в своїй пам'яті.

Micic Keri не могла спати цього пополудня і біля четвертої години вона вже цілком зібралася і зйшла вниз. Вона подумала, що варто було б послухати Філіпову молитву, щоб зарані викравити його помилки ще до того як він буде розказувати молитву своєму дядькові. Тоді дядькові це буде приемним. Він бачитиме, що хлопцеве серце на правильному шляху. Але коли micic Keri підійшла до їdalyni і хотіла увійти всередину, вона почула звуки, що змусили її раптово зупинитися. Її серце раптом стрепенулося. Вона повернулась, одйшла, а тоді спокійно пішла до вхідних дверей. Вона обійшла довкола дому, поки не підійшла до вікна їdalyni, а тоді обережно зазирнула в нього. Філіп сидів на кріслі, як вона його посадила, але тепер голова його лежала на столі, прикрита руками і він невітішно склипував. Вона бачила конвульсійні здригування його плечей. Вона перелякалась. Перша річ, яка її вдарила в голову, була та, що це він так молився. Вона ніколи не бачила, щоб він плакав. І тепер вона зрозуміла, що його спокій був інститовним соромом показати свої почуття; він плакав сам собі.

Не думаючи про те, що її муж розсердиться, коли вона його розбудить, вона раптово увірвалася в гостинну кімнату.

— Вільяме, Вільяме, — говорила вона. — Хлопець так плаче, мало його серце не розірветься.

Містер Keri підвівся і почав звільнювати свої ноги від ковдри

— Чого він почав плакати?

— Я не знат... О, Вільяме, ми не можемо допустити, щоб дитина була нещасною. Чи ти не думаєш, що це наша вина? Як би ми мали дітей, ми знали б, що робити!

Містер Keri глянув на неї ніяково. Він почував незвичайну безпомічність.

— Він не міг плакати, бо я дав йому вчити

молитву. Там було не більше, як десять рядків.

— А чи не думаєш ти, що ліпше було б дати йому якусь книжку з малионками, Вільяме? Там є деякі святі місця. Ім нічого злого не станеться.

— Дуже добре. Я й не подумав про це.

Micic Keri пішла в кабінет. Збирання книжок було пристрастю містера Keri, і він ніколи не іхав до Теркенбері без того, щоб не витратити годину або дві в антикварній крамниці; він завжди привозив з собою додому чотири або п'ять поцвілих томів. Він ніколи не читав їх, бо давно втратив звичку до читання, але любив перегортати сторінки, дивитися на ілюстрації і посправляти оправу на книжках. Він упrièreмлював мокрі дні тим, що з ними він залишався вдома без мук сумління і проводив пополудень з білком яечка і горщечком клею, підклєючи російську шкіру на багатьох побитих томах. Він мав багато томів старовинних подорожів з гравюрами на сталі, і micic Keri швидко знайшла дві, в яких описувалася Палестина. Вона роблено кашлянула біля дверей, так що Філіп мав час упорядкувати себе (вона почувала, що він приinizить себе, якщо вона зайде до нього серед його сліз), тоді поступала ручкою дверей. Коли увійшла, Філіп був заглиблений у книгу молитов, ховаючи очі руками так, щоб вона не могла бачити, що він тільки що плакав.

— Ти вже знаєш молитву? — сказала вона.

Одну мить він невідповідав, і вона відчула недовір'я до себе. Вона зробила заклопстаний вигляд.

— Я не можу вивчити її напам'ять, — сказав він нарешті зіхнувши.

— Ну то й добре. Не турбуйся, — сказала вона. — Нема потреби. Я дісталася кілька книжок з малионками, щоб ти подивився на них. Ходи і сядь у мене на колінах і ми будемо дивитися на них разом.

Філіп сповз з свого крісла і підійшов до неї. Він дивився вниз, так що вона не могла бачити його очей. Вона обняла його своєю рукою.

— Дивись, — сказала вона, — це те місце, де наш Пресвятый Господь народився. Вона показала йому східні міста з пласкими дахами, церковними банями і мінаретами. На передньому пляні була група пальмових дерев і під ними були два відпочиваючих араби і кілька верблюдів. Філіп провів рукою по малионкові, наче б хотів помацати домі і простору одежду мандрівників.

— Прочитай, що воно каже, — сказав він.

Micic Keri своїм рівним голосом прочитала протилежну сторінку. Це була романтична повість кількох східних мандрівників тридцятих років, можливо високопарна, але пахуча почуттями, з якими схід приходив до поколінь, що привели Байрона і Шатобріяна. В тому чи іншому місці Філіп переривав її.

— Я хочу подивитися на іншу картину.

Коли увійшла Мері Анна і місіс Кері встала, щоб допомогти їй накрити стіл, Філіп узяв книжку в свої руки і почав листати її, переглядаючи ілюстрації. Було доволі важко тітці змусити його відклсти книжку і йти до чаю. Він забув свою страшну боротьбу з вивченням молитви напам'ять; він забув і свої слози. Другого дня був дощ, і він знову попросив книжку. Місіс Кері дала йому її з радістю. Розмовляючи з мужем про майбутнє Філіпа, вона побачила, що обоє вони мали бажання віддати його в духовну школу і та пожадливість до книжок, в яких описувалися місця, освячені присутністю Ісуса, здавалася за добрий знак. Виглядало, наче б хлотцева свідомість зверталася природньо до святих діл. Але через день-два він попросив ще книжок. Містер Кері взяв його в свій кабінет і показав йому поліцию, на якій були ілюстровані твори і вибрав з поміж книжок одну, присвячену Римові. Філіп взяв її з пожадливістю. Картинки вели його до нових розваг. Він спочатку читав сторінку, а потім переглядав на другій гравюру, знаходячи те, що було на ній описане, і скоро він втратив всяку цікавість до своїх забавок.

I тепер, коли нікого не було, він вибирал самі книжки, і можливо через те, що перше враження справило на нього східне місто, він знаходив собі головну розвагу в тих книжках, в яких описувався Левант, тоб то країни на південному Середземного моря.

Одного дня йому надто пощастило, тому що він натрапив на переклад «Тисячі і одної ночі». Спочатку він був захоплений ілюстраціями, а тоді взявся читати, почавши з оповідань, що були присвячені магії, а згодом і інші. I ті оповідання, які йому подобались, він перечитував знову і знову. Тепер він не міг думати ні про що інше. Він забув життя довкола нього. Його кликали по два три рази, поки він ішов обідати. Непомітно він зформував найприємнішу в

світі звичку — звичку читати: він не знав, що таким чином він забезпечував себе притулком від усіх скорбот життя; він не знав також, що він творив для самого себе нереальний світ, який мав заступити щоденний реальний світ, джерело гіркого розчарування. В цей момент він почав читати інші речі. Його мозок розвивався передчасно. Його дядько і тітка, бачучи, що він заглибився і ні страждав, ні обзвивався, перестали турбуватися ним. Містер мав багато книг, що й сам не знав їх, а оскільки він читав мало, то й забув більшу кількість з них, а купував їх час від часу через те, що вони були дешеві. Проповіді і поучення, подорожі і житія святих отців, історія церкви і старомодні романі — все це Філіп відкрив у дядьковій бібліотеці. Він обирає книжки за заголовками і перша, яку прочитав, була — «Ланкаширські відьми», а тоді прочитав «Чудового Крічтона» і багато інших.

Знову прийшло літо, і садівник, старий чорняк, зробив йому гамака і повісив його на гілянках плачучої верби. I тут довгими годинами він лежав, захованій від усіх, хто міг прийти до парафії, читаючи і читаючи пристрасно. Час минав, був липень, а далі серпень; в неділю церква була заповнена незнайомими і збирка від похерту часто доходила до двох функтів. Ні панотець, ні пані-матка не виходили в цей час в сад, їм не подобалося чужі обличчя, і вони дивилися на відвідувачів з огидою. Дім напроти був найнятий на шість тижнів паном, який мав двох малих хлопців, і він послав спитати, чи не бажав би Філіп прийти і бавитися з ними; але місіс Кері відіслала ввічливу відмову. Їй було страшно, що Філіп міг бути зіпсутим малими хлопцями з Лондону. Він мав жити, щоб стати священиком і необхідним було, щоб він був охоронений від усього поганого. Їй подобалося бачити в ньому неповнолітнього Самуеля.

Переклав С. Ледянський
(Далі буде.)

Найкрасивіші краєвиди я бачив в Італії, найроскішніше життя спостерігав у Франції, найліпших людей я зустрічав в Англії, але жити можу лише на своїй Батьківщині.

К. Чапек

Я хотів би такого устрою в світі, щоб можна було на станції Вікторія в Лондоні взяти квиток в любу точку земної кулі і щоб ніде мене не спитали про паспорт.

Е. Бевін

ПОЕЗІЙ

СЕРЦЕ ЯЛЬМАРА

Морозний вітер, ніч. Лежать сніги червоні.
Відважних сотні тут, що без могили сплять.
Меч — в п'ясті, зір погас. Недвижне тіло —
 в броні.
Над ними ворони кружляють і кричать.

Круг місяця блідий холоне над полями.
І Яльмар зводиться. Довкола він зорить,
На лезо зламане спираючись руками,
І пурпур битовний із ран йому біжить.

— Гей, озовися хто, при подиху зосталий,
З-помежи вас, міцних веселих молодців,
Ішо вранці, сміючись, на повну грудь співали,
Як гомінкі дрозди в гущавині кущів.

Німують. Мій шолом побито, панцер хвальний
В проломинах, цвяхи посік йому топір.
Кров із очей тече. Я чую гомін дальний:
Чи то виття вовків, чи хвиль туде простір?

Підходь, о вороне, забитих пожираче!
Ти розколи мені залишним дзьобом грудь

І серце вийми. З ним, допоки ще гаряче,
До Ільмера дочки вчини в Упсалю путь.

Там ярли пиво п'ють достоянє, і хором
При дзвоні злотних чащ бринять іх голоси.
Бродяго пустарів, помчись крилом бадьорим
І судженій моїй ти серце принеси.

Вона стойть сама на башті, серед тиші,
Чорнява, а лицем подібна до снігів,
В ушах сережки дві сріблясті, і ясніші
І очі, ніж зоря прекрасних вечорів.

Мов, хмурий віснику: чуття його незрадне —
І серце дай. Вона впізнає всі знаки:
Туге воно, важке, незблідле і шарлатне —
І усміх приймеш ти від Ільмера дочки!

Конаю. З двадцяти виходить ран свободний
Мій дух. Ходіть, вовки, і пийте ви руду.
Хоробрий, молодий, достойний слав, погідний,
Сідати між Боги, до сонця я іду.

In excelsis

Еистріше від орла, що брат є оболокам,
Людино! в воздухи блискучі мужньо линь.
Даліє хай земля з потужним кожним скоком.

Линь в осяйні вали, в їх сафірову синь,
Бичус сонце їх, вони пливуть урочі.
Все нижче падає земля в німотну тінь.

Линь. Блідне полум'я і крилами тріпоче.
Вже безкрай — в присмерку, в понурому злитті.
Линь і підносяся, линь і тратиться в вічній ночі:

Безформні пропасті, спокійні і пусті —
І зникло все, що є тілесне і причинне
При несказанній і судцільній сліпоті.

І ти, о Душе, линь до Світла, що Єдине;
Хай древні світичі в юдолі мрут низькій,
До Джерела полинь, що сяє, вогнепінне.

Від мрій принадніших — до найп'янкіших мрій!
Щоб піднестись туди, на Сходи нескінчені,
Зречись богів, що сплять в могилі прасвятій.

Умозбагненному — межа. У тьмі безденній
Агонія, докір і лють самовідмов —
І геній падає в провали безіменні.

Де ж, Світло, ти еси? Можливо, в смерті — мов!

Ш. ЛЕКОНТ де ЛІЛЬ

ЕКЛЕЗІЯСТ

Прорік Еклезіяст: Живий є краще песь,
Ніж мертвий лев. Земля докраю ветхая дніями.
Є іжа і питво. Все інше в оперез
Бере ніщота свій, все гине в зіві ями.

Сидів на вежі він перед лицем небес,
На троні, в самоті — і древніми ночами
Слав погляд в даль німу, де хмурій погляд чез,
І билася мисль його об куті тьмою брами.

Закоханче старий в дар земного ковша,
Знай, неминуча смерть є теж обмарна лжа.
Щаслив, хто міг би в ній пропасти без завади.

Мене безсмертності пригноблює потік,
І, жахом п'янений, я чую довгий рик
Довічного Життя без вичерпу й заглади.

Fiat nox

Смерть сущого всього є схожа на прибій,
Шо, ярісний або спокійний, з небокраю
Росте і котиться, grimить і заливає
Стопу високих скель в неспішності важкій.

Якщо блаженство тут, у марності земній,
Є мить, а страху день вікам не минає, —
Коли божественних наш крок безодень краю
Торкається, то щастя й страх — лиши мрія мрій.

О серце! Страднику в жалю достойній долі!
Зненависть гне тебе і тлить любови чад,
Цілуєш ти ланцюг, а прагнеш вічно вол!!

Глянь! Знається бурун — і твій погасить ад!
Надходять з рокотом розливи всемоглини
І забуття наллють тобі в священній тні!

Переклав М. Орест

В. ДЕРЖАВИН

Ш. Леконт де Ліль і поезія французького неоклясицизму

(До 55-тих роковин з дня смерті)

Прекрасна пластика і контур строгий,
Добірний стиль, залізна колія —
Оце твоя, Україно, дорога:

Леконт де Ліль, Хозе Ередія,
Парнаських гір незахідне сузір'я,
Зведуть тебе на справжнє верхогір'я.

Микола Зеров
(сонет «Молода Україна», 23. 4. 1921)

Тим часом як один із чільних репрезентантів так званого парнасизму в французькій поезії 19-го століття — Жозе-Марія де Ередія — є деякою мірою відомий українському читацтву через нечисленні, але взірцеві переклади Миколи Зерова

і через свій поважний вплив на розвід сонету в українській поезії 20-го століття — поетична творчість основоположника і загальновизнаного корифея французького парнасизму — Шарля де Ліля (1818-1894) лишається майже зовсім непри-

студію). Леся Українка називає його в одному часі 1889 р.^{*)} серед тих модерних поетів, яких у першу чергу слід було б перекласти українською мовою, але це вельми слухне побажання лишилось майже зовсім нездійсненим. Кілька передвидав зробив був Микола Зеров для плянованої і починистю викінченої в Києві наприкінці 20-тих років, а в останні хвилину забороненої «Антології французької поезії»; але з них зберігся лише один вірш (ідилічного жанру) — «Клеариста», надрукований у 1-му числі місячника «Літаври» (квітень 1947, вид. «Нові Дні», Зальцбург). Як на п'ятдесят п'ять років, що минули з дня смерті великого поета, цього рішуче замало, — зокрема, коли взяти до уваги, що Ж.-М. де Ередія хоч і дуже видатний поет, але зasadничо лише учень Леконта де Ліля геть в усьому (щоправда, учень, який де в чому перевершив свого майстра — насамперед, в аристичній культурі сенету), а решта французьких поетів-парнасистів — як от Теодор де Банвіль, Леон Дъеркс, Рене-Франсуа-Арман, Сюлі-Прюдом, Жан Лятор — українському читачеві тотально невідомі. До того ж, саме Леконт де Ліль не тільки заснував був парнаську школу, але й відразу надав їй цілком виразного аристичного й ідеологічного характеру, який надалі вже не зазнавав скількинебудь істотних змін і який дозволяє на сьогодні визначати парнасизм як непозбавлене повних специфічних рис французьке відгалуження європейського неокласицизму 19-го сторіччя.

Історичне завдання неокласицизму в цілій Європі полягало в тому, щоб піднести на рівень високоартистичного мистецтва слова ту безліч нових (або не нових суттю, але ґрунтовно призабутих за 17-го й 18-го століття і дотепно поновлених) ідей, образів, засобів вислову, перспектив і напрямів, що хаотично сумішую, а часом і не без навмисне-демагогічного розв'язування хаосу, заповнили європейське письменство за 1-ої половини 19-го сторіччя і самою вже внутрішньою неузгодженістю своєю довший час стояли на перешкоді творенню поезії високого стилю і зразкового артизму. Категорично заперечуючи найвні й вульгарні — або й несумлінно-кар'єристичні — фрази про гадану «безпосередність» мистецтва та жадними канонами не обмежену «творчу свободу» генія, неокласицизм мав, за критеріями однією, ще від античності успадкованої, глибинно європейської естетики, зібрати докупи, впорядкувати і аристично ушляхетнити все те, що в строкатому літературному багатстві романтиків було не лише новим, а й мистецьки повномасивним, епохальним, а не злободенним і філософічним, а не мелодраматичним.

^{*)} П. Заярський, «Сьогодні» 1947, ч. 2 (Августбург), ст. 11.

тично-сентиментальним, візвольним, а не бунтарським, ділом духового аристократа Прометея, а не егалітарного Калібана. Поновлення вічних законів мистецтва шляхом естетичного вивершення найкращого й справді творчого в літературних модах попередньої доби — така є неодмінна історична роль неокласицизму в усіх європейських літературах, і саме через це він пе ріодично відроджується після кожної нової навали «бурі й натиску», злагачуючи національнє письменство новими, але суттєво новізаними з невмирущою естетичною традицією, витонченими варіантами мистецької майстерності. Тому кожен літературний стиль згодом перетворюється в найвищих осягах своїх — наколи такі взагалі є — на певну жанрову відміну неокласицизму — синтетичного стилю європейського мистецтва. Отак і в французькій поезії, що в ній чергування стилів відбувалось особливо чітко, ще перед романтизмом післасентиментальній неокласицизм Андре Шеньє і раннього Делявія поновив собою традиційний класицизм попередніх сторіч за модернізаційним гаслом Андре Шеньє: «На теми, що попі, античний вірш складаймо!» — гаслом, що в основному відповідає й до творчого напряму та поетичної практики парнаської школи: відкинувши з старого класицизму схематично-абстрактні та умовно-манірні його складники, а також його догматичну вузькість і школлярську обмеженість, вона ввібрала в себе все артистично найдосконаліше з того, що внесли були в європейську поезію романтики Віктор Гюго, Альфред де Віні, Альфред де Мюсе, Теофіль Готье тощо (а також деякою мірою мистецькі осяги англійського і італійського романтизму) і на цій основі здійснила небувалу доти в французькому письменстві віртуозність віршу, поетичного вислову, ліричної композиції, посилюючи разом з тим традиційний зв'язок з поезією греко-римської античності, глибше студійованою і набагато відповідніше сприйманою, ніж це можливе було за класицизму попередніх сторіч. Приблизно так само й пізніший французький неокласицизм 20-го сторіччя — неокласицизм Жана Мореаса, Анрі де Реньє, Поля Валері — підсумував собою великі, але дещо хаотичні мистецькі осяги французького симболізму.

Особиста біографія Ш. Леконта де Ліля не відзначається ні видатними подіями, ні — згідно з його власними поетичними принципами — безпосереднім відбиттям у його поетичних творах. Її головні етапи — це публікації збірок поезій («Античні поеми», 1853, «Варварські поеми», 1862, «Трагічні поеми», 1883, і посмертні «Останні поеми», а також дві віршовані трагедії — «Ериннії» і «Іон» та численні й дуже точні прозові переклади з давньогрецьких поетів), а так само й прийняття поета до членів Французької Академії (1886) — через величезний особистий

вплив Віктора Гюго, який вмираючи сливе офіційно передав Леконту де Лілєві своє академічне крісло і тим подолав надзвичайно завзятій опір, що ставили були обранню поета-парнасиста академіки всіх інших напрямків — так романтики, як і реалісти та натуралісти. Колоніальне походження поета (він народився на острові Іль-Бурбон чи то Рекюньйон, на схід від Мадагаскар, але мешкав з 1847 р. в Парижі) деякі літературознавці надто наївно ставлять у зв'язок з екзотичною (поряд античної та середньовічної) тематикою його поезій, забиваючи, що вона була дуже поширена в цілому французькому романтизмі. Ще менш відбилось на форматі його поетичного хисту юнацьке захоплення утопічним соціалізмом сен-сімоністів; навпаки, в поезії Леконта де Ліля виразно виступає, поряд із консеквентним культом античної давнини, глибоко пессимістична оцінка сучасного людства і його духових та моральних перспектив. Але й це не відмежовує поета від численних репрезентантів пізннього романтизму.

Незрівняно характеристичною для поезії Леконта де Ліля і цілого парнасизму є категорична відмова від безпосереднього вислову емоцій та етичних оцінок з боку самого поета — на цілковиту протилежність до сповненої поетичною декламацією поезії романтизму та до сентиментально-повчального моралізування в так званій реалістичній поезії. Ця риса парнасистів, їхня надакцентована й послідовна «незворушність» чи то «безособовість» (власне, безособовість поетичного викладу, а не самих авторів) безперечно становить специфічну ознаку парнасизму супроти інших розгалужень європейської неокласичної поезії, і вона ж таки викликала проти парнасистів численні й злобні закиди, аж до обвинувачень у «безсердечності» та «аморальності». Проте, зasadничо тут ідеться — обмінуючи особисту велику відразу парнасистів до позерства та шаблонових фраз — не про ідейний характер творчості, а про її артистичну методу, про специфіку мистецького слова. Жозе-Марія де Ередія, закидаючи романтикам (у своїй славетній промові при вступі до Французької Академії — в тій розгорненій літературній програмі парнасизму) сентиментальність суб'єктивних емоцій, мелодекламаційність отих (за клясичною формулою М. Зерова) «розвіливних сліз, плиткої гістерії», так формулює свої та Леконта де Ліля (а суттю — і цілого парнасизму) погляди на почуттєвий суб'єктивізм у поезії, на так звану «безпосередність» і «імпресіоністичну настросість»:

«Ці прилюдні сповіді, брехливі чи щирі, ображают в нас глибоку соромливість. Сам геній має право казати все. А втім, це лише узагальнюючи їх через природну або навмисну ідеалізацію, могли поети, не видаючись зухвалими,

виявляти свої інтимні почуття. Лямартин становить у цьому найгідніший подиву взірець. Адже правдива поезія — у вічній природі та вічному людстві, а не в серці одноденної людини, хоч би якої великої. Вона суттєво проста, давня, первісна, і через це гідна шани... Від Гомера, вона нічого не винайшла, крім кількох нових образів для відтворення того, що було завжди. Поет є тим правдивіше й ширше людяний, що безособовіший. Зрештою, оте «я», оте гідне ненависті «я» — хіба воно необхідніше для внутрішньої драми, ніж для прилюдної трагедії? Х'ба. Расін є менш пристрасний з тієї причини, що він співав, оплакував або кричав свої пристрасті ніжним або жахливим голосом Береніки, Герміони, Мітридата і Федри? Безперечно, ні. Во найрозкішнішим даруванням поета є належна йсму, певно божественна змога творити за власною подобою живі істоти і викликати Тіні.»

Отже, йдеться тут — якщо обминути деякую специфічно французьку скильність до надто загострених формуловань — не про відкидання суб'єктивних почуттів та емоцій, а про естетичну сублімацію їх через зasadничо образну структуру мистецтва, через естетичну «ідеалізацію» (який не слід, певна річ, надавати вузько-морального сенсу). Поет творить образи — ідеї і емоції творять мислитель і актор; і ніякі ідеї та емоції не заступають у поезії артистично досконалого образу і не компенсують його браку. Лекон де Ліль, сам бувши глибоким поетом-мислителем, а особисто — людиною радше загострих емоцій (відомо, приміром, що він, маючи понад шістдесят років, надіслав, з якогось літературного інциденту, Анатолеві Франсові виклик на дуель, яка, на щастя, не здійнилась із зовсім незалежних від нього самого причин) — рішуче став на шлях інтегральної поезії, себто такої, що вона творить лише самі мистецькі величини — образи, зовсім зрікаючись евентуального підсилювання інтелектуально-емоційного вмісту образів безпосередніми ремарками та викликами «від автора.» Інакше кажучи, парнасизм передносить на всі поетичні жанри те, що здавна було основною ознакою драматургії, яка, очевидно, нічого не втрачає з своєї інтелектуально-емоційної виразистості, наколи ні сам автор, ні його штучний заступник — конферансє або «позитивний резонер» — не виходить на кін і не висуває на перший плян своє прозаїчне обличчя.

Особисто Леконт де Ліль оцінював долю людини як безвихідно трагічну і найбільше скильяється до гесимістичної резигнації в дусі Шопенгауера, або ж буддистського вчення про Карму й Нірвану. Але до більшості інших парнасистів це не стосується. Якщо взагалі можна казати про якийсь спільній світоглядовий комплекс парнаської школи, то це естетизм. Щоправда, поети-парнасисти уникали теоретизувати, а тим паче — вда-

ватись у філософічні ділянки. Тому з самих ліпше поетичних творів іхніх можемо зробити висновок, що парнасистська ідеоготія є просякненням принципом античної «калокагатії» — гармонійного поєднання чуттєвої краси і культурно-мистецьких ідеалів. Консеквентний естетизм Леконта де Ліля і його учнів та прихильників є культом мистецтва, розуміння Краси як найвищого блага, як конкретної синтези Добра і Істини в мистецькому творі: конкретна, а разом з тим надприродна — бо не за природним законом кавзальності постала — краса мистецького твору розкриває перед людиною, через акт естетичної насолоди, онтологічну єдність Істини й Добра (недоводжену ні розумом, ні стичним почуттям) як едину реально приступну свідомості людській маніфестацію єдності Абсолюту, а тим

самим як найвище благо.

Ця консеквентно ідеалістична концепція мас, поза всім, ту поважну заслугу, що вона свого часу успішно протистояла матеріалістичним та позитивістичним теоріям, які трактуючи мистецтво як сутінь засіб для осягнення позамистецьких цілей, нехтували самовартісну гідність мистецтва і принижували його до ролі другорядного й похідного чинника культурного буття, а тим самим істотно сприяли збідненню та вульгаризації європейської духовості. Духовий аристократизм парнаської поезії, її героїчна настанова на довершену майстерність, безкомпромісова елімінація шабльону — все це варт пригадати саме за наших часів, коли потребуємо «слова твердого й гострого, без ліричного трептіння, зате чіткого ясною лінією» (Микола Зеров)..

Zeroviana

Від Редакції: В наслідок тотального терору і руйнницького походу большевизму на українське культурне життя, а також і останньої спустошливої війни, знищені або пропали приватні архіви, листування і щоденники наших письменників, мистців і вчених, — тобто матеріали, що являють собою колosalну цінність для вивчення літератури та культурних відносин і для історії як такої. Єдиним способом, щоб направити такого роду втрати, є широке писання мемуарів і просто фіксування окремих фактів з життя та праці засланіх і розстріляних діячів нашої культури, а також нотування розмов з ними і окремих іх висловлювань чи суджень.

Редакція журнала «Україна і Світ» закликає до виконання цього обов'язку всіх осіб на еміграції, що розпоряджають дотичними матеріалами, підкреслюючи невідкладність такої роботи, бо людська пам'ять є недосконала.

Нижче подаємо реєстр такого типу, пов'язаний з славним ім'ям Миколи Зерова.

* * *

Однією з підставових думок Миколи Зерова, як письменника і перекладача, була та, що українська літературна мова, не будучи ще до кін-

ця вироблена, в цьому мінусі посідає одночасно велику перевагу мистецько-естетичної природи. У вироблених літературних мовах давніше створені словосполучки і формули через довше вживання набрали характеру заучености, іноді утеряли силу емоційно та естетично заражати читача — і перед новітніми провідними письменниками таких літератур постає нелегка проблема мистецького активізування та оновлення вислову. В той же час переклад (калькування) цих щабльонів мовою, що недавно почала культивування своїх виразових засобів, звучить тут ефектно, естетично свіжо і повно.

До того ще приходять потенціальні можливості, закладені в мові, яка стала знаряддям для молодої і зростаючої літератури; ці можливості для українських письменників та перекладачів, пильних у студіюванні їх і обдарованих т.зв. чуттям мови та комбінаторним умінням, є найдорожчий скарб. З цим розважанням М. Зерова стойте у зв'язку його афоризм: «Перекладач повинен знати свою мову краще, ніж чужу, що з неї перекладає».

* * *

Микола Зеров критикував основний принцип «Уваг до сучасної української літературної мови». О. Курило, що за єдино авторитетне і нормативне джерело для літературної мови є мова народня. Активний дієприкметник теперішнього часу, що за 20-их років був у великий неласці на Великій Україні (хоча намірене вживання цього дієприкметника М. Коцюбинським, здавалось би повинно було мати свою вагу для запе-

речувачів) — мав в особі М. Зерова (а також і Г. Голоскевича) свого оборонця.

Висловлювався М. Зеров за узаконнення в літературній мові *ablativi auctoris* проти якого тогод часні українізатори йшли однодушним походом. М. Зеров не думав, що для нашої літературної мови має бути характеристична «розімкнена» (за його власним виразом) синтакса; а відкидання обох згаданих форм до такого розімкнення вельми спричиняється.

Маючи на оці наявні за 20-их років тенденції, а рівно ж і інші моменти, М. Зеров вважав, що нормалізувати українську літературну мову ще рано. Цю думку він висловив на диспуті про шляхи розвитку літературної мови, влаштованому в Академії Наук і на якому головним доповідачем був В. Ганцов.

* * *

На диспуті про шляхи розвитку новітньої літератури (24. V. 1925 р. в Києві) Микола Зеров у своїм виступі сказав: «Плут» пише для села, а «Гарт» — для города, а виходить ні к селу, ні к городу.

* * *

Микола Зеров був високої думки про проф. М. Я. Калиновича як про стиліста, зазначаючи зокрема, що той не допускає на одній сторінці повторення того самого слова, якщо воно є композиційно важливе. «Михайло Яковлевич мучить кожне слово перше, ніж його написати», — сказав він, вимовивши слово «мучить» з особливою експресією.

* * *

«Він знає Шевченкових знайомих краще, ніж своїх власників,» — так висловився М. Зеров про шевченкознавця М. Новицького, ерудицію якої він ставив дуже високо.

* * *

Під час однієї розмови про свою працю над перекладом «Енеїди» Вергілія М. Зеров несподівано прорік: «Я здобуду собі безсмертя в українській літературі!»

Ця репліка, а дещо і тон, з яким вона була показана, викликали замішання у співрозмовника: для М. Зерова було невластивим так висловлюватися про свою особу і свою творчість.

Після короткої павзи, розрахованої, очевидно, на те, щоб у співрозмовника зароїлося ще більше сумнівів щодо його, Миколи Зерова, скромності, він пояснив: «Бо до кінця віків у кожному підручнику української літератури, в розділі про І. Котляревського та його «Енеїду» буде стояти — як примітка під зіркою і найдрібнішим

петитом: «Точний (нетравестований) український переклад цього твору Вергілія належить Миколі Зерову». І додав, щиро сердечно сміючись: «Або в кращім разі — курсивом!»

* * *

«Першорядний письменник з четверторядною філософією», — сказав М. Зеров про В. Винницького з приводу прочитаного йому, мистецького описового абзацу в одному з еміграційних творів цього письменника.

* * *

Про ейдологію Т. Осьмачки М. Зеров сказав одного разу: «Гігантомахія образів!»

* * *

На питання, чи вважає М. Зеров удалим свій портрет у романі В. Підмогильного «Місто», де автор вивів його під ім'ям проф. Світозарова, М. Зеров відповів спокійно, з легким відтінком кехтування: «Вийшло так собі. Треба було Підмогильному порадитися зо мною — тоді, безпременно, вдалося б краще.»

* * *

В початковому письменникові, що приходить до проф. Світозарова, який приймає гостя дуже нелюб'язно, дехто скільки був бачити поета Є. Плужника. Під час одних своїх відвідин до Харкова М. Зеров, бувши в товаристві проф. В. Державина і пані Л. К. (що їй присвячений сон т «Джерела Качі»), рішуче спростував це припущення, додавши, що з такою візитою Є. Плужник у нього взагалі не був.

* * *

Антитатія межі М. Зеровим і В. Підмогильним була взаємна. М. Зеров називав останнього «зінським щеням» за деякі риси його вдачі і «бухгалтером у мові», бо був непохваленої думки про його виклад і словник (включаючи сюди і неологізми В. Підмогильного).

* * *

Нижче поданий жарт М. Зерова стосується до його дитячих років. Свою науку М. Зеров почав з Зін'ківської народної школи, де пробув один рік, а потім був відданий до Охтирської гімназії. Співи в школі викладав диякон чи навіть дяк однієї з зін'ківських церков. Своїм учням він любив повторяти, що найголовніша річ у співах — це система, за що ті й прозвали його Системою. Одного разу малолітній Микола Зеров виглядав у вікно і, побачивши на вулиці свого викладача співів разом з дружиною і чадом, сказав матері: «О, іде Система з Системою і Системенятком».

Огляд

Література, наука, мистецтво.

САТИРИК І ПРОРОК

21 січня цього року помер від сухот в віці 48 літ відомий англійський письменник і журналіст, автор перекладеного на українську мову твору «Колгосп тварин» — Джордж Оруел.

Останній роман письменника, «1984 рік» приніс авторові найбільшу популярність і користувався найбільшим успіхом. Як відомо, «Колгосп тварин» — сатира в якій надзвичайно тонко і гостро відображені советську систему сьогоднішнього дня.

В романі «1984 рік» Оруел передрікає невідрадне людське життя, духовий занепад і заги-

біль народів, що постане від їх правителів.

Джордж Оруел походив з родини службовця. Ріс в Індії, служив поліцаем в Бірмі, як письменник голодував в Паризі, зазнавши різних професій аж до нічного сторожа включно. В Англію повернувся і працював у сільському господарстві, придивляючись до життя і вивчаючи людей. Був свого часу комуністом, пізніше членом незалежної робітничої партії. В 1936 році воював у Каталонії, а в час останньої війни працював у радіоцентралі BBC.

СМЕРТЬ БІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ В СССР

Майже одночасно в Англії і в США вийшли дві великих праці, присвячені станові біологічної науки в ССР. Одна з них під назвою «Спадковість, Схід і Захід» належить перу Юліана Гекслі, видатного англійського біолога, першого голови ЮНЕСКО — комісії для справ освіти, науки і культури при Організації Об'єднаних Націй. Друга під назвою «Смерть науки в ССР» становить збірник статтів про долю советських генетиків на підставі московської газети «Правда» і іншої советської преси, видана університетом Пенсильванії за редакцією Конвея Ціркл.

Перша праця розміром на 246 сторінок і друга на 319 ст. В них подано детальний аналіз стану біологічної науки в ССР у зв'язку з появою там на перших ролях так званої мічуринської біології і з виходом на перше місце постаті горебіолога Трохима Лисенка.

Гекслі подає аналіз розвитку генетичної науки в світі за останні 50 років і приходить до висновку, що вклад в цю науку, який зробили такі вчені як Мендель, Морган і Вейсман є найвищим досягненням в галузі генетики і значення їх дослідів і висновків є просто вийнятковим в сучасній біології.

Далі англійський біолог детально вияснює стан

біологічної науки в ССР і вияснює питому вагу дослідів Мічуріна та «революції» в біології, яку зробив Т. Лисенко.

Гекслі пише, що спочатку він думав, що в особі Лисенка справді треба вбачати вченого, який заслуговує на особливу увагу до нього. Тому він постарається поїхати в ССР, зустрітися з Лисенком, без жодного упередження поговорити з ним, перечитав друковані праці і рукописи його і прийшов до твердого переконання, що в особі цього «вченого» треба вбачати не кого іншого, як невігласа наукової історії і наукової теорії. Це, як пише Гекслі, селянин-дядько з пристрасью до практичних наслідків в своїй роботі, якого советські вчені потай звуть Распутіним російської біології, але він Гекслі, думає, що назва Савонароли йому більше пасує. Це «середньовічній розум пристосований до середньовічної техніки».

Конвея Ціркл, пенсильванський ботанік, розповідає про ці самі речі, лише з більшою експресією і підкресленням своїх доказів фактичними документами з советської преси. Він так само зве Лисенка шарлатаном і невігласом, який зовсім не розуміє наукової методи.

КІНОШЕДЕВР 1949 РОКУ

«Третій чоловік» — великий англійський кінофільм режисера Кароля Ріда — нагороджено великою нагородою в Каннах. Цей фільм йде тепер з аншлагами у всіх найбільших містах Європи і Америки вже майже місяць. Причина успіху — висока мистецька вартість і захоплюючий сюжет.

В фільмі показано Відень 1948 року на тлі одної таємної історії зникнення (офіційна версія — загинув при автомобільній катастрофі) Гарі Лійма, приятеля одного канадського письменника.

Сюжет розгортається з прибууттям цього письменника в Відень на відвідини свого друга і який замість зустрічі з ним попадає на його похорон.

Письменник Мартін їде на кладовище, віддає останню шану приятелеві і... впадає в сумнів чи той справді вмер і чи вмер він саме під час автокатастрофи? В складний комплекс сумнівів щодо дійсної причини загибелі чи зникнення Гаррі Лійма включається альянська комендантura трьох окупаційних зон австрійської столиці — англійці, американці і совети. Після довгого ряту надто складних сюжетних ліній виявляється, що Гарі Лійм і не вмер під час автокатастрофи і не зник таємниче, а він просто встрав в компанію гангстерів і після довгої погоні за ним у підземному Відні, тобто в лабіринті столичної каналізації, він нарешті гине від руки свого ж приятеля Мартіна, коли останній переконується,

хто такий в дійсності колишній його друг.

Чому фільм звється «Третій чоловік»? За ходом змісту відомо було свідкам, що Гаррі завжди бував у товаристві трьох осіб: барона Курца, румуна Попеско і третього невідомого. На шуканнях третього невідомого, власне і побудований ввесь фільм — «Третій чоловік».

Що незвичайного в фільмі з мистецької точки зору? Найперше, за Рідом остаточно затверджується слава великого майстра нічних зіомок. Після іншого його фільму «Виштовхнутий»,

в якому майже вся дія відбувається вночі, в цьому фільмі мистецтво нічних знимків доходить свого кульмінаційного пункту.

Сюжети фільмів Ріда мають кримінальну основу, але просякнуті настільки майстерністю зображення, що з певністю можна твердити, як це й бачимо з відгуків преси на цей фільм, що в особі Кароля Ріда англійське кіномистецтво здобуло нового першорядного майстра.

Спектатор

З ВІДГУКІВ НА ВИХІД ПЕРШОГО ЗОШИТА «УКРАЇНА І СВІТ»

Сотн. Забелла М. — **Туреччина** — Від усього українського громадства в Туреччині подяка Вам за надсилку для праці на протоках цікавого і дуже потрібного журналу.

Проф. Дубровський В. — Журнал справляє добре враження... Це надзвичайно цінне видання при нашому повсякденному безкультур'ю... і загалом це дуже приемна новина. Бажаю успіху морального і матеріального.

Проф. Н. Наркевич — Ольденбург — Журнал дуже вдалий, насичений живим і теплим змістом. Радію, що такий журнал почав, нарешті, ви-

ходити.

Проф. Котович — Фалькенберг — З великою охогою читав журнал, зокрема перекладний роман. Сама ідея журналу дуже хороша річ. Хай Вам Бог помагає.

Проф. Державин — «Україна і Світ» завдала мені приємної віхи, бо саме про такий журнал я давно мріяв — невеличкий, приступний, недорогий, проте на високому літературному рівні; позапартійний, або краще кажучи надпартійний і ідейно виразний.

СПРАВЛЕННЯ НЕДОГЛЯДІВ У ЗОШИТІ ПЕРШОМУ «УКРАЇНА І СВІТ»

1. Переклад поезії Й. В. Гете «Хатем» належить перу М. Ореста.

2. Перший терцет у сонеті Ж.-М. де Ередія «Люпкер» належить читати так:

Всім пропонує там його книгарня щедра —
Флякка, Вергілія, Теренція і Федра —
Померлих і живих довічні імена.

3. Репортаж «Америка як її бачить европець» належить перу головного редактора великої німецької газети «Die Welt», Р. Кюстлермана. Ред. М. Брилинський подав лише скорочений варіант його в перекладі на українську мову.

Видавництво і Висилкова Книгарня
«МОЛОДЕ ЖИТЯ»
(13) MÜNCHEN 2, BS.
Abhofach 221, GERMANY

п о р у ч а є

ЕНЦИКЛОПЕДІЮ УКРАЇНОЗНАВСТВА

монументальний твір, багато ілюстрований, понад 800 сторінок виходить в 10 зошитах з доданою мистецькою твердою палітуркою

Ціна до 31. грудня 1949 одноразово згори ДМ 60.—

Пишіть і посылайте гроші на адресу В-ва.

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ
УКРАЇНОЗНАВСТВА

Редактор Колегія. Головний Редактор Сергій Кокот. Видав.: Інж. Ілля Сапіга. Адреса редакції і адміністрації: Hannover, Möckernstr. 21-27, Bl. 2-A, Zim. 8. Друк: Кооперативне Видавництво «ЗАГРАВА», Blomberg (Lippe), Neuerforstrasse 50.

Ціна 1 н.м.